

"אומר לצפון תני"

(עליית יהודי בריה"מ ובעיות הגיור - סיכום כמעט 20 שנה אחרי)

לפני כמעט 20 שנה פתח ריבונו של עולם את שערי הכלא הגדול ביותר באנושות והתחילה נהירה של מאות אלפי יהודים לעבר מדינת ישראל. במשך הזמן, ביחד עם השמחה על העלייה, התעוררה דאגה בדבר הכמות הלא-מבוטלת של עולים לא-יהודים שהגיעו אלינו ביחד עם בני משפחתם היהודים. למעשה מבחינה תורנית היה עלינו גם לצפות מציאות זו וגם לשמוח עליה. הרי למדנו בגמרא (פסחים דף פז, ב): לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין אומות העולם אלא כדי שיתווספו עליהם גרים. תורה זו התממשה לנגד עינינו. המספרים המדויקים לא כל כך משנים, כי לכל הדעות מדובר על מאות אלפים. בעליות הקודמות לארץ ב-50 השנים האחרונות, באופן כללי, עלו רק יהודים (חוץ מעלייה דומה בשנות ה-70 של המאה הקודמת אך בממדים הרבה יותר קטנים), ומאז עליית עזרא לא היה צורך בהתמודדות עם התבוללות בתוך ארץ ישראל. במסגרת מאמר זה אין המקום לפרט את כל מה שקרה מאז העלייה ומה שנעשה בנידון בעיקר בתחום הגיור, אלא לנסות לצייר תמונת מצב עכשווית¹.

א. עולי ברה"מ ויחסם ליהדות

בתחילת העלייה היתה מוטיבציה גדולה מצד העולים להתגייר מתוך הנחה והבנה שכולם בארץ צריכים להיות יהודים. במשך הזמן והשנים שעברו גילו העולים שאפשר להיות אזרח טוב במדינת ישראל, להתגייס לצבא, ליהנות מכל ההטבות של אזרח רגיל, ואף לא לסבול שום אפליה על רקע היותם לא יהודים. על מנת להבין את מצב הגיור, צריך להכיר קצת יותר את היחס לדת בכלל של אוכלוסיית העולים היהודים.

1. להלן מספר מקורות לקריאה על הרקע של יהודי בריה"מ במאה השנים האחרונות. רשימה זו היא חלקית בלבד וייתכן שהשמטנו ספרים חשובים, אך קריאה בספרים אלו תיתן רקע מצוין להבנת המושג "יהודי בריה"מ" ומה עבר עליהם.

בין הפטיש והמגל, הוצאת עם עובד תשכ"ו; מירושלים דליטא ולירושלים של מעלה, כרמלה רייז, הוצאה אישית 1992; הקוד: נתיב, הוצאת עם עובד 1995; יהודי לנינגרד, מיכאל ביזר, הוצאת זלמן שזר 1999; על יהודי ברה"מ, הוצאת משרד החינוך 1970; fear no evil, נתן שרנסקי, וינטאגי בוקס 1989; היינו כחולמים, אוריאל פיינרמן, ספריית בית אל 1997; "Stalin - The Court of - the Red Tsar", סימון סבג מונטיפיורי, לונדון 2003; כתב עת יהודי בריה"מ; התנועה הציונית ברוסיה, יצחק מאור, האוניברסיטה העברית תשמ"ו; כתב עת 'ארץ אחרת', גליונות 17 ו-19.

ספרי יסוד על הלכות גיור: ספר מאסף מצוין: הלכות גרים בנישואי תערובת, הרב יוסף אביאור, הוצאת המכון התורני ליד ישיבת אור עציון; נחלת צבי, הרב גדליה פעלדער, הוצאת המחבר; קובץ תורה שבעל פה, גליונות יג, כט ו-לב, בהוצאת מוסד הרב קוק; מאמרים שונים בכרכי 'תחומין'. הדרכה פרקטית ניתן למצוא בחוברת הדרכה בהוצאת הנהלת בתי הדין הרבניים תשס"ג.

אוכלוסיית העולים היא מגוונת מאוד². יש קבוצה מאוד רחוקה מכל דבר שריח יהדות נודף ממנו, ואף מתנגדת אקטיבית ליוזמות דתיות. לעומתה, יש קבוצה נוספת המתנהגת כקבוצה ישראלית חילונית לכל דבר, אך עם יחס הרבה יותר חיובי לעניינים יהודיים. אצל חלקם לא קיים המטען השלילי כנגד הממסד הדתי שנושאים בתוכם הרבה יהודים חילוניים, ועל כן הם הרבה יותר פתוחים כאשר הם נפגשים עם נושאים דתיים או יהודיים. בפעמים הרבות שערכתי חופה ליהודים יוצאי חבר העמים, היה משפט שחזר על עצמו מצד הזוגות: "אנו מעוניינים בחופה על פי כל כללי המסורת היהודית!", ללא תוספות ושינויי מנהגים וללא 'דווקא'. את כל הדברים המיוחדים שזוגות חילוניים נוהגים לבקש, הם מבקשים לעשות במהלך הערב ולא בזמן החופה. מפגש חיובי זה הוא נכון בהרבה מקרים אחרים של מפגש עם היהדות: בצבא, בעבודה ועוד, ובה מצבם שונה מן המצב באוכלוסייה היהודית הכללית.

יש לשים לב לתופעה נוספת: מאות ואלפי נערים ונערות יהודיים מתחנכים היום בארצות חבר העמים במוסדות לימוד בניהול חרדי או חבדני³. רוב הבוגרים של מוסדות אלו אינם דתיים, אך הניסיון שלהם והמפגש שלהם היה חיובי, ועל כן הם אינם נרתעים כאשר הם צריכים לפגוש רב או להשתתף בשיעור בנושאים דתיים.

חוץ מהחינוך החרדי בחמ"ע, בארץ יש רשת חרדית המיועדת בעיקרה לילדי עולים, בשם "שובו". כמו בחו"ל, רוב המחנכים באים מהזרם החרדי, וכל (!) התלמידים באים מבתי חילוניים. האווירה בחלק מבתי הספר היא לא כ"כ דתית, ולא בטוח שרוב בוגריו הם דתיים, אבל הם נחשפים ליהדות בצורה חיובית. היעלה על הדעת שהציבור החילוני (לא מסורתי) ישלח לכתחילה את ילדיו לבתי ספר בניהול חרדי?!

ומכאן תביעה, קריאה או זעקה, לציבור הציוני-דתי. כמה משפחות של עולים גרות ביישובים דתיים בשי"ע כגון אלון שבות וקדומים (כמובן, לא כולל אריאל ומעלה אדומים)? כמה עולים מרוסיה לומדים בשיבות, אולפנות, ישיבות הסדר וכו'? גם אם יש, זה בוודאי לא מתקרב לשיעורם באוכלוסייה של ישראל, העומד על כ-20%. יש ביבני עקיבא כ-40 סניפי עולים. שניים מהם מיועדים לעולים מרוסיה, וכל השאר לעולים מאתיופיה, כאשר יש בארץ סה"כ כ-80,000 עולים מאתיופיה וכמעט מיליון עולים מחבר העמים!

ב. בעיית הגיור

על רקע הנ"ל אנו באים לסוגיית הגיור.

איזו מוטיבציה יש היום לעולה חדש להתגייר, וכמה יבואו אם יהיה יותר פרסום, תודעה, חשיפה וכדו'? זוהי שאלת השאלות שכל המומחים מנסים למצוא לה תשובה.

2. תיאור זה בא להגדיר אוכלוסיה תרבותית באופן כללי. במשך השנים שעברו הרבה מה"עולים" שאנו פוגשים כבר נולדו בארץ, אך לצורך המאמר נכנה אותם "עולים".

3. לצערנו, הציונות הדתית כמעט אינה נוכחת בחמ"ע היום. יש שלושה מרכזים שניתן לראותם כשייכים לציונות הדתית: הכולל הציוני במוסקבה, קהילת ה-OU בחרקוב, אוקראינה, ובני עקיבא בקייב ובאודסה. אין זכר היום לכל הפעילות של מאות שליחי בני עקיבא שנשלחו ע"י אריה קרול האגדי מייד אחרי נפילת החומות. הסיבה הפשוטה לכך היא העובדה שהסוכנות ויבני עקיבא פעלו באותן שנים מתוך תודעה של חיסול גלות בריה"מ, ושמיאל לא יישארו יהודים בבריה"מ. בניגוד לכך, פעלה היהדות החרדית לחידוש הקהילות היהודיות, וכך במשך השנים התפתחה פעילות יהודית נרחבת ומבוססת סביב מוסדותיה.

בסה"כ יש מעט גיורים ביחס לכמות הטעונים גיור⁴. האם הסיבה לכך היא גישה לא מספיק רגישה מצד הדיינים, כפי שטוענים כלפיהם לא מעטים, או לכל הפחות הדרישות הדתיות המחמירות? האם הסיבה לכך היא משום שהיום אין רווח חומרי או מעמדי לישראלי הממוצע אם הוא יהודי דווקא? האם ישנה רתיעה מכל דבר דתי או שהדרך ליהדות נראית כקשה מדי? האם חסר/צריך/מותר לעשות תעמולה לעניין זה?⁵ על שאלות אלו קשה לתת תשובה חד משמעית.

לעני"ד כל התשובות נכונות והאמת נמצאת באיזושהו מקום באמצע. יותר מהכול, אין מודעות. לשם מה להתגייר? מה יוצא לי מזה? לפני מספר שנים התפרסם מחקר המראה שיש מוטיבציה גדולה לעולים להתגייר בחו"ל לפני עלייתם. צורך זה קיים עדיין בחצי השנה הראשונה בארץ, אך לאחר מכן הוא פוחת בצורה דרסטית. פשוט לומדים שאפשר לחיות פה טוב ללא זה. אף אחד לא עושה את החשבון של ההשלכות על יהדותם של הילדים. וגם אם כן, לא כל אמא מוכנה להיכנס לתהליך ארוך של גיור לשם כך.

אני חייב לציין שבהכירי מקרוב את תהליך הגיור מתחילתו ועד סופו, מועמד לגיור צריך רק מעט מוטיבציה והבנה של הצורך בגיור על מנת שיוכל לעבור יחסית בקלות את התהליך. לרוב, זה לא ייקח לו יותר משנה. הרבה יותר קל היום להפוך ליהודי, מאשר להוציא תואר ראשון במקצוע כלשהו.

4. למעשה, בחישוב קר מבחינת עם ישראל, אותנו מעניינות רק הבנות מגיל קטן ועד סוף גיל הפוריות. אלו הן שיקבעו אם צאצאיהן יהיו יהודים או לא.

5. הגמרא ביבמות (קט, ב) אומרת: "רעה אחר רעה תבוא למקבלי גרים". ובעלי התוס' במקום מסבירים כך: "דהיינו היכא שמשאיין אותן להתגייר או מקבלים אותן מיד, אבל אם הן מתאמצין להתגייר יש לנו לקבלם, שהרי מצוי שנענשו אברהם יצחק ויעקב שלא קיבלו לתמנע שבאתה להתגייר והלכה והיתה פילגש לאליפו בן עשו ונפק מינה עמלק דצערניהו לישראל". שני יסודות מרכזיים אלו לומדים מדברי התוס' בהלכות קבלת גרים: א. אין לשכנע אדם להתגייר (ומניסיוני, אין גרים גרועים מאלו שהפעילו עליהם לחץ כלשהו להתגייר, כגון: לחץ משפחתי וכדו'). ב. שכמו שראוי להקפיד ולמייין את קבלת הגרים, כך צריך לחשוש לאי קבלת הגר. לצערי רוב המחמירים נוהגים להחמיר בקבלת הגר, ומשום מה אינם חוששים לאי קבלת הגר על פי הר"י בתוס' והגמ' בסנהדרין צט, ב. דברים נוקבים בעניין כתב הרב ב"צ מאיר חי עוזיאל, שו"ת פסקי עוזיאל בשאלות הזמן, סי' סה: "ויבדורנו זה אחראית וקשה מאד נעילת דלת בפני גרים, לפי שהיא פותחת שערים רחבים ודוחפת אנשים ונשים מישראל להמיר דתם ולצאת מכלל ישראל או להיטמע בגויים, ויש בזה משום אוהרת רבותינו ז"ל: 'לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת' (סוטה מז). ואדם מישראל שנטמע או שנדחה מישראל נהפך לאויב ישראל בנפש, כמו שההיסטוריא מעידה על זה בהרבה מקרים והרבה דורות. וגם אם לא נחוש ונאמר ילך החבל אחרי הדלי, מכל מקום לבניהם ודאי שאנו חייבים לקרבים. לא מבעיא אם הם בני ישראלית, שבניה הם ישראלים גמורים; **אלא אפילו אם הם בני גוייה - הרי מזרע ישראל המה**, ואלה הם בבחינת צאן אובדות, וירא אנכי שאם נדחה אותם לגמרי על ידי זה שלא נקבל את הוריהם לגרות, נתבע לדין, ויאמר עלינו: 'את הנידחת לא השיבותם ואת האובדת לא ביקשתם' (יחזקאל לד). וגדולה היא תוכחה זאת מאותה התוכחה של קבלת גרים (יו"ד ס"י רסה סע"י יב). ועל כגון זה נאמר: 'הווי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה' (אבות פ"ב מ"א). מטעם זה הנני אומר: מוטב לנו שלא נסור מדברי רבותינו שמסרו הלכה זאת לפי ראות עיני הדיינים שכוונתם לשם שמים".

ג. קבלת מצוות בגיור

לא פעם שמעתי דרישה לוותר על ההתחייבות לשמירת מצוות כחלק מתהליך הגיור. הצעה זו תמיד הגיעה מכיוון הציבור החילוני, אך גם שמעתי מקולות בתוך הצינונות הדתית. בעצם, הדרישה היא לעמוד על "עמך עמי" של רות אך לא "א-להיך א-להי".

הדילמה ההלכתית בעניינינו היא, אם כל חזותו ומערכות חייו של המתגייר החילוני היום, אינן מכריזות בריש גלי שבעצם הוא מסרב לקבל תורה ומצוות. או במילים אחרות: במציאות של רוב ישראל חילוני, הגר אומר: אני רוצה להיות יהודי שלם, אך כמו היהודי שהוא שהולך בלי כיפה. לעתים, כאשר מציעים לוותר על הדרישה לקבלת מצוות, אני שואל את המציע בחזרה: ניח שאתה היושב עתה בבית דין. מופיע בפניך מועמד לגיור האומר כך: אני מוכן בשמחה להצטרף לעם היהודי, ממילא אני מרגיש את עצמי כיהודי, וברגע שתקבלו אותי ליהדות, אני הולך לעשות מסיבת הודיה במסעדה ממול שמגישים בה טריפות. מי מוכן לקבל גר כזה? כשאמרת את הדבר הנ"ל אף לראביי רפורמי ישר דרך ומכובד, אף לו לא היתה תשובה מספקת. זאת אומרת, שהדרישה לוותר על קבלת מצוות חותרת תחת אושיות תורתנו בכך שהיהדות היא יהדות של מצוות ומעשים יותר מכל דבר אחר, כדברי רב סעדיה גאון (אמונות ודעות מאמר ג פרק ז): "אין אומתנו אומה אלא בתורתה". הדוגמא שהבאתי אינה קיצונית, זוהי המציאות. מי שמציע לקבל יהודים ללא התחייבות לשמירת מצוות, המשמעות היא שבית הדין לכתחילה יודע שהגר יחלל את השבת הראשונה שלו לאחר הגיור. אני לא מכיר דיינים ברי הכי שיהיו מוכנים לשבת בדין כזה.

למעשה, אם נבחן תשובות רבות של האחרונים בעניין, לא נמצא מי שיתיר גרות ללא קבלת מצוות גורפת⁶. ניתן לראות מקורות המצביעים על יסודות להקל בהלכות גרות אך ורק כאשר יש סבירות ותנאים לכך שהגר יהיה שומר תורה ומצוות. דוגמא לכך - בתשובת האחיעזר (סי' כו):

אפשר לומר דאין לחוש לזה כיון דמקבל עליו כל המצוות, אף שחושב לעבור על איזה מהמצוות אח"כ לתיאבון, מ"מ אין זה מניעה לקבלת המצוות.

אך הוא ממשיך:

אולם ברור היכא שיעבור אח"כ על איסורי תורה חילול שבת ואכילת טריפות... הרי אומדנא דמוכח שמה שאומר שמקבל עליו המצוות לאו כלום הוא, א"כ זהו חיסרון בקבלת המצוות דמעכב.

ודברים דומים מצאנו בתשובותיו של הגר"מ פיינשטיין⁷.

ד. גיור כהלכה מול מציאות של 'גיור סוציולוגי'

האם מתוך חשש לדורות הבאים אין מקום לחשוב מחדש על הדרישה לקבל מצוות? אולי, אך ללא הסכמה של כל גדולי ישראל לדבר זה, אין לכך משמעות. ההישג המרכזי של המערכת העכשווית של בתי הדין המיוחדים לגיור, הוא שאף שהיא יחסית נעימה ומקבלת, ואף מותחת את גבולות ההלכה עד כמה שניתן, להוציא מקרים חריגים, המתגייר במערכת זו מוכר

6. דבריי מתייחסים לדרך המקובלת של פסיקת תורה. לא התייחסתי לדעות יחידאיות בהלכה או לספרים היום, שלא נכתבו על ידי אנשי הלכה, הטוענים שאין צורך בקבלת מצוות, וד"ל.

7. יו"ד ח"ג סי' קו ו-קח.

ע"י כל הרבנויות כיהודי לכל דבר ועניין. אין טרגדיה נוראה יותר מאשר המצב האומלל השכיח בארה"ב היום שאלפי אנשים גדלים כיהודים, ורק כאשר הם באים להתחתן בארץ או אצל רב אורתודוקסי (לרוב כמה שבועות לפני יום הנישואין) הם מגלים שאחד מהם (או אמו) עבר "גיור" רפורמי לפני שנים רבות, והם בעצם לא יהודים.

מעבר לכך, האם אנו מעוניינים בגיור שכזה? חוץ מהבעיה של המעמד הפורמלי של הלא-יהודים, יש מציאות קשה של ריחוק מיהדות. אנו מעוניינים להגביר באופן כללי את רמת התודעה היהודית בקרב אוכלוסייה זו, דבר שנמנע מהם במשך כל כך הרבה שנים. האם זה יעזור לנו שהם יהיו יהודים רק במעמד, אך לכל דבר אחר יהיו כגויים דוברי עברית (ורוסית)? האם אין לנו מספיק כאלו? אנו דורשים שהדרך ליהדות תהיה אמיתית ומשמעותית ולא רק טקס או הצגה שבאו לרצות את החששות מפני נישואי תערובת.

הגיור, יותר מכל דבר אחר, צריך להיות שינוי תודעתי ופנימי של המתגייר. כמו בדרכה של רות, על הגר להזדהות בצורה מלאה עם העם היהודי, אמונתיו ותורתיו. בפורום נציגים מזרמים שונים, שבו השתתפתי מטעם הרבנות, נתתי פעם דוגמא של "עמד עמי": גר הצדק צריך לתמוך בימכבי תל אביב ולא בקבוצת ידינמו קייבי במשחק כדורגל ביניהן. זה עניין עמוק, שהקונסרבטיבים התפלאו לשמוע אותו מרב אורתודוקסי. אך זוהי האמת. זה השלב הראשון והיסודי ביותר. לאחר מכן, עליו להזדהות בצורה מלאה עם ה' אחד ושמו אחד. איני יכול לתאר גיור אחר, גם אם המחיר הוא פחות גרים⁸.

בצער עלי לציין, כי נאלץ להמשיך לגור עם הרבה לא יהודים בתוכנו. גם אם יתגיירו אלפים בשנה, הסוכנות עדיין מצליחה להביא מספר גדול מזה של לא-יהודים כל שנה לארץ. כמו כן נולדים בארץ כל שנה כשלושת אלפים לא-יהודים נוספים לאוכלוסייה הקיימת.

חשוב להכיר בעובדה נוספת. הבעיות ההלכתיות שהציבה בפנינו העלייה מחבר העמים הן כאין וכאפס לבעיות שתהיינה עם עליית יהודי צפון אמריקה. הרי החיסרון הגדול של בריה"מ הוא גם יתרוננו. לא היתה אפשרות של חיים יהודיים, ופשוט לא היה כלום. בצפון אמריקה יש ויש יהדות: רפורמית, קונסרבטיבית ריקונסטרוקטיבית (re-constructionists) ועוד תתי זרמים שמי ישורם. כמה מאות או אלפים של נשים ישנן, שהתחתנו אצל הרב האורתודוקסי והתגרשו אצל הרפורמי או אצל הרשם בעירייה? כמה גיורים ממנינים שונים ישנם שלעולם לא נדע מה באמת היה שם? ועוד ועוד. מי שמאמין כמונו שיהדות זו תתקבץ אלינו בקרוב, צריך להיות מוכן לראות את האור הגדול של עלייה זו עם כל בעיותיה. קל וחומר לעלייה מברייה"מ, שבאמצעותה זכינו שהגיעו אלינו ניניהם ונכדיהם של מחוללי שתי התנועות הגדולות בדברי ימינו במאתיים השנים האחרונות: החסידות והציונות!

סוף דבר

לסיכום, האם הכול שחור? לא ולא. הראינו לעיל על הפתיחות של הרבה מהעולים כלפי יידישקייט ויהדות יפה. תנועות התשובה צריכים להיות ערות לפוטנציאל גדול זה ולא לחשוש לקרבם כמו כל ישראלי רגיל. לזכור תמיד, ייתכן שאתה מדבר עם נין של רבי לוי יצחק מברדיצ'ב שנשאר

8. נקטתי הזדהות עם עם ישראל לפני האמונה בה; כיוון שבמציאות כך לרוב קורה. מספר הגרים הבאים מתוך דחפים תיאולוגיים בכל הדורות היו מיעוט שבמיעוט. הרבה פעמים הדחף לגיור בא מהזדהות או הערכה כלפי עם ישראל. עיין על כך מה שכתב האדמו"ר מהוסיאטין, 'אהלי יעקב' עמ' שצב.

ברוסיה כל השנים האלו עד עתה.
מה ניתן לעשות לנוכח מצב הגיור?
הרבה מאוד!

לפתוח את הישיבות והאולפנות שלנו לילדי העולים, כדוגמת בי"ס 'שובו' או 'שבח מופת'.
לפתוח תוכניות של 'בית ראשון במולדת' ביישובי יש"ע.
להגביר את תודעת הגיור בין כל העולים, על מנת שלפחות יתעניינו בשאלה למה עליהם התגייר, ולדעת להפנות אותם למקומות הנכונים.
ללוות את המתגיירים בתהליך הגיור בתור משפחות וקהילות מאמצות ותומכות.
ועוד ועוד.

ראוי לסיים בדבריו הגדולים של הרב אונטרמן על העלייה הרוסית של שנות השבעים⁹:
ובכן אנו מצפים לתנועה כבירה בין היהודים לעלות לארץ וזה מחייב אותנו **להתכונן**¹⁰ לקראת המשימה הגדולה בשתי בחינות. קודם כל עלינו להתאזר בסבלנות הנובעת מאהבת ישראל עמוקה, להראות להם פנים מסבירות עם רחשי אהוה. ייווכחו מהרה כי אך שקר ענו מציקיהם על היהודים הדתיים המסורים לתורה ומצוותיה ויכירו את הזוהר שישנו באוהלי ישראל, אשר רוח האמונה שוררת בהם, ואת רגשות החמלה והחסד הממלאים את לבם. שנית - יכינו אולפנים מיוחדים, לא רק ללימוד השפה, אלא גם לידיעת היהדות.
לשם כך יש להיזהר כי הטיפול באלו הזקוקים לגירות כד"ת יהיה בעדינות ובהבנה בשים לב על מה שעבר על אחינו אלה במצוקה הרוחנית שלהם. אח"כ נשתדל להפיץ ביניהם גם ניצוצות מזוהר התורה ומקווים שזה יכה שורש בלבם. **חלילה וחלילה להחמיץ את ההזדמנות**¹¹.

9. שו"ת שבט מיהודה שער חמישי.

10. ההדגשה במקור.

11. ההדגשה שלי - ר.א.